

Надія ЛИТВИН

РОЗВИТОК МАСОВОГО ТУРИЗМУ У ПОЛЬЩІ У ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Початки національного туризму польські автори виводять ще з середньовіччя – XVI–XVII ст., з мандрівок своїх королів і гетьманів у Татри, видання перших польських путівників по Риму і по Варшаві (1614, 1648). Організований або масовий туризм у Польщі почався, як і в більшості європейських країн, у ХІХ ст. Його становлення спричинив соціально-економічний розвиток польських земель, у складі Австро-Угорщини і Польщі, поява мережі залізничних шляхів: Вроцлав–Олава (1842), Варшава–Скерневіце (1845), Вроцлав–Берлін (1846), Мнеловіци–Освенцім–Краків (1847), Краків–Відень (1856) і Краків–Перемишль–Львів (1861). Як бачимо, залізниці досить щільно покрили південний підгірський район, але їх зовсім не було на прибалтійських землях¹.

Наприкінці ХІХ ст. одним з найпривабливіших туристичних центрів стало гірське містечко Закопане, яке 1899 р. було з'єднане залізницею з головними транспортними артеріями Австро-Угорщини і Росії. 1911 р. колію споруджено й до мальовничого лемківського містечка Криниця, яке славилось своїми мінеральними джерелами, можливостями для розвитку зимових видів спорту, народними промислами². У Закопаному і Криниці полюбляли відпочивати й львівські міщани – поляки і українці.

Прогулянки в Татри чи до Варшави, Кракова і Львова рекламували загальні і спеціальні періодичні органи. Ще 1829 р. у Варшаві з'явився перший туристичний часопис “Dziennik Podróży Lądowych i Morskich”, у 1827 р. аналогічну роль виконував часопис “Kolumb”. Краєзнавчо-туристичний характер мала й газета “Przyjacieli Ludu”, що виходила 1834–1849 рр. у Лісні. Зауважимо, що у другій половині ХІХ– на початку ХХ ст. у Варшаві з'явилася низка туристичних часописів: “Wędrowiec”, “Kraj”, “Wieniec”, “Tygodnik Ilustrowany”, “Turyst Polski”, які чимало уваги приділяли розвитку туристичного руху, проблемам краєзнавства. В Закопаному з 1894 р. виходив “Goniec Tatrański”³. Організацію туризму на польських землях Австрії з 20-х рр. ХІХ ст. займався Центр підтримки туризму при Міністерстві державної залізниці Австрії, згодом Союз австрійських туристичних спілок. Нарешті, 1873 р. створено у Новому Тарзі Галицьке татранське товариство, його статут затвердив Галицький сейм у Львові. У складі товариства діяли секції – народознавча, природнича, охорони Татр. Товариство видавало річники, інколи двомісячники, а також уперше в Європі підготувало проект створення Національного парку, допомагало в організації регіональних музеїв і виставок, шкіл різьбярів, творенні фольклорних ансамблів⁴.

Популяризаторською діяльністю також займалося Польське краєзнавче товариство, створене 1906 р. у Варшаві. Напередодні Першої світової війни в його 80 відділах працювало 5700 членів. Товариство видавало річник, місячник “Ziemia”⁵.

Крах монархій Романових і Габсбургів, відновлення Польської республіки (1918) дали новий поштовх розвитку національного туризму. З 1923 р. залізниці почали давати знижки (33%) для організованих груп туристів (30 осіб) при купівлі білетів за 8 днів до подорожі. Згодом надано знижки (до 50%) членам деяких тур фірм підчас поїздок до Закопаного⁶. На цей час поруч із залізницею почав активно впроваджуватися автомобільний і авіаційний транспорт. 1938 р. у Польщі вже було 29,8 тис. легкових автомобілів (у Франції, Англії, США – у десятки разів більше). Любителі автомобільних і мотоциклетних подорожей 1925 р. об’єдналися в “Polski Touring Club”, який 1936 р. нараховував 114 осередків і 3 тис. членів⁷. Особливо великою популярністю користувалися авторалі у центрі Львова. У міжвоєнний період туристичну галузь координували реферантури при воєводських управліннях, які були створені у 1924 р. Вони тісно співпрацювали з відділом туризму (створений 1935р.) міністерства транспорту Польщі⁸.

Крім державних польських, у Другій Речі Посполитій також діяли громадські та приватні українські, єврейські, німецькі туристичні товариства. Галицькі українці насамперед користувалися послугами Українського краєзнавчо-туристичного товариства “Плаї”, яке діяло в 1924 – 1939 рр. у Львові⁹.

Журнал цього товариства “Наша Батьківщина” у Львові інформував своїх читачів про цікаві маршрути західноукраїнськими теренами і цим спонукав туристів відвідати ці унікальні закутки нашого краю. Низка публікацій журналу присв’ячувалася Прикарпаттю. Зокрема, журнал опублікував декілька статей про княжий Галич, який був деякий час столицею Галицько-Волинської держави. У статті Михайла Зварича “Топографія княжого Галича” описано навколишнє середовище цього міста – галицьку(лімницько-бистрицьку) горбовину, береги долини Лімниці, Лукви, Дністра. Автор розповів потенційним українським і польським туристам і про давні лінії укріплень, що тяглися берегами Лімниці та Дністра. Детально описано “Город галицьких князів”, що розмістився в наш час на території теперішнього села Крилоса. Описано й Криліську гору висотою 314 метрів над рівнем моря¹⁰. У статті Володимира Січинського “Яку будову найдено у Крилосі?” розповідається про археологічні розкопки в Галичі відомого львівського вченого Ярослава Пастернака, в ході яких було досліджено декілька фундаментів давньоруських церков. В одній із них віднайдено кам’яний саркофаг князя Ярослава Осмомисла¹¹. У репортажі Степана Щурата “На руїнах катедри Осьмомисла” подано світлини з панорамою археологічних розкопок самого саркофагу Осьмомисла, а також церкви Успення Пресвятої Богородиці¹².

Особливо захоплюючим є репортаж у журналі “Наша Батьківщина” про Манявський скит, а також його довколишню природу – водоспад Манявку із висотою 13 метрів, гору Вознесінку, яр Скитець. Цікавими є світлини руїн в’їзної брами Скиту, вежі, а також вуглярки для випалювання вугілля з букового дерева. Згадано й інші водоспади Прикарпаття¹³. У часописі “Наша Батьківщина” публікувалися і репортажі іноземців по Гуцульщині, розповіді про їхні продукти харчування,

хатній побут, народні ремесла. Насамперед відзначимо розповідь швейцарського мандрівника Ганса Цбіндена, яка була опублікована 1933 р. у Берні, а згодом передрукована у львівському часописі¹⁴. Корисним для туриста була і стаття Богдана Хамули про долини Чорного Черемошу та смугу Чивчинських гір. Автор пише: “Туристичний рух у цій партії гір доволі живий, але головні відвідувачі, як впрочім на всіх цікавих просторах нашої землі, це поляки, жиди, німці й навіть заграничні туристи. Всі вони одушевляють красою наших гір, тільки нам краса ця не промовляє до серця. А вже, коли і стрінете нашого туриста, то він завжди безрадний, бо в його хаті господарять чужі. Треба й нам більше займитися туристикою, щоби ми не були чужинцями на своїй землі”¹⁵.

Товариство “Плай” рекламувало високогірне село Буркут над Черемошем з його цілющими мінеральними водами¹⁶. У згаданому журналі повідомлено й про закінчення будівництва астрономічно-метеорологічної обсерваторії імені Ю. Пілсудського на горі Піп-Іван (Чорногора)¹⁷. До речі, вказана гора і тоді і зараз залишається одним із найпопулярніших місць туристичних подорожей українців і поляків.

У журналі детально описано можливі подорожі гірськими стежками Горганів, а також місцеву природу¹⁸. Вказано й про відкриття у цьому карпатському закутку туристичного захистку у селі Рафайловії (80 ліжок), який відкрив Варшавський лещетарський клуб¹⁹. Не забуто й туристичні маршрути по Лемківщині. Зокрема, описано враження про поїздки 1884 р. до Старого Санча і Щаниці відомого наддніпрянського письменника Івана-Нечуя Левицького. У репортажі подано оригінальні світлини лемківського жіночого одягу, лемківсьго ліхтаря, лемківських вареників²⁰.

А тепер коротко зупинимося на транспортних можливостях міжвоєнної Польщі. У цей час більшість туристів користувалося послугами залізниці, дуже рідко автомобілями. 1929 р. організовано Польські авіалінії “Lot”²¹. Щоправда, ще у березні 1918 р. за маршрутом Відень–Краків–Львів–Київ почала діяти австрійська авіалінія. 1931 р. відкрито польську авіатрасу зі Львова на Бухарест і Софію. Наступного року її продовжено до Варшави, Риги, Талліна, а 1936 р. – до Афіні, 1937 р. – через острів Родос (Греція) до аеропорту Лідда (Палестина)²².

У 30-і роки в Татрах з’явилися й екологічно чисті відпочивальні підвісні (канатно-крісельні) дороги. Окремі з них діють до нині²³. У міжвоєнний період зросла мережа готелів європейського класу у Варшаві (“Європейський”, “Брістоль”, “Англійський”), Кракові (“Французький”), Познані (“Базар”), Лодзі (“Гранд”), Львові (“Жорж” та ін.). Загалом 1929 р. у Польщі діяло 1700 готелів (17 тис. номерів), 1200 пансіонатів (20 тис. номерів). Номери поділялися на 1–4 категорії. Зросла й кількість гастрономічних закладів – ресторанів і кав’ярень до 33785 у 1932 р., однак з них лише 82 відповідали першій (найкращій) категорії²⁴.

Розважальна індустрія міжвоєнного періоду (1933) включала 88 театрів, 752 кінозалів²⁵. Лише у Львові діяло 35 кінозалів, десятки театрів і музеїв, казино, кілька приватних кіностудій. Туристів заохочували до подорожей великі промислово-мистецькі виставки у Познані та Львові (“Східні торги” у Стрийському парку)²⁶.

Пі з’їзд польських туристичних організацій у квітні 1927 р. ухвалив об’єднати розрізнені турбюро у Союз польських туристичних товариств, членами якого стали майже 20 тис. прихильників різного туризму. Воно координувало свою діяльність

із Відділом туризму Міністерства транспорту Польщі, а також міжвідомчою Державною туристичною радою²⁷.

За участю спортивного і військового міністерств для виховання підростаючого покоління організовано туристичні з'їзди молоді у Яремчі (1934), Віслі (1935), Криниці (1936). 1936 р. відкрито туристичну виставку у Кракові. Окремі експозиції мали поляки й на світових туристичних виставках у Греноблі (1925) і Чикаго (1927)²⁸.

Після Другої світової війни, за доби Польської Народної Республіки, організаційна структура туризму дещо змінюється, більшість приватних і громадських довоєнних туристичних об'єктів націоналізовано, вони підпали під організаційний ідеологічний контроль Польської об'єднаної робітничої партії, молодіжних прокомуністичних організацій, профспілок, Департаменту туризму Міністерства освіти Польщі. Не націоналізовано лише об'єкти відпочинкового характеру Римо-католицької церкви.

Зокрема, 1959 р. у країні було 1009 державних відпочинково-туристичних об'єктів, які могли прийняти на нічліг 67,7 тис. ліжкомісць. Щоправда, 42% ліжкомісць були сезонними. Найбільше туристів могли прийняти підгірські воєводства – Вроцлавське, Краківське, Катовіцьке, а також приморське Гданське воєводство²⁹. З міст найкращі туристичні бази мали Варшава, Краків, Торунь, Гданськ, Щецін. Постійно розвивалася туристична інфраструктура курортних містечок Криниця, Закопане і Поронімо, а також Сойота і Зеленої Гури, де щороку відбувалися міжнародні пісенні фестивалі. Притатранські бази відпочинку, як правило, відвідували мешканці великих міст, насамперед промислових Катовіц, Варшави і Кракова. До цих курортів упорядковано автомагістраль Краків–Закопане³⁰.

Якщо, у районі Татр–Карпат, крім поляків, любили відпочивати туристи з Чехословаччини, то у приморському районі Балтики – туристи із Скандинавії та Центральної Європи³¹. Туристи з СРСР, зокрема України, як правило, відвідували з екскурсійними цілями великі міста (Варшаву, Краків, Гданськ). Санаторійно-лікувальні тури з України не практикувалися. І лише наприкінці 80-х у 90-і рр. XX ст., коли Польща стала на шлях демократії та ринкових реформ, там почався справжній туристичний бум. До цієї сфери активно долучився приватний польський і зарубіжний капітал.

Найбільшою туристичною фірмою країни є Польське бюро подорожей “Орбіс” (“Orbis”), створене 1923 р. у Львові і відновлене у Любліні 1945 р. У 1975 р. ця туристична спілка 46 тис. мала готельних ліжок близько 300 автобусів. Загалом вона надавало такі послуги: туристичні, готельні, гастрономічні, транспортні, будівництва туроб'єктів, туристична реклама та інформація. У 70-і роки вона відкрила закордонні представництва і вперше за участю іноземних інвестицій збудувала у Варшаві фешенебельний готель “Fogum”³², користувалися популярністю також її готелі: “Polonez” “Poznań” у Познані, “Neme Liusz” у Гданську, “Silesia” в Катовіцах, “Kosmos” і “Helios” в Торуні, “Unia” в Любліні, “Patria” в Ченстохові, “Polan” у Зеленої Гури, “Brda” в Бидгощі і “Rzeszów” у Жешуві, “Gazda” в Закопаному³³.

Загальнокрайова туристична спілка “Громада” (“Gromada”), яка була створена ще 1937 р. і відроджена 1957 р. організовувала міжнародні тури, а також внутрішні поїздки, насамперед у сільське середовище. Особливо популярними

були її мотоциклетні та кінні походи, сільські театральні фестивалі, молодіжні сільські табори³⁴.

Активний і відносно недорогий відпочинок пропагувало і організовувало Бюро закордонного туризму “Ювентур” (“Junentur”), клієнтами якого були молоді люди у віці 15–30 років³⁵. Аналогічну діяльність проводило студентське бюро подорожей “Альматур” (“Almatur”)³⁶.

Загалом у комуністичні часи лише незначна частина поляків могла подорожувати за кордон. Що стосується порівняно не дорогого літнього відпочинку за кордоном, то маршрути вели переважно до болгарського чи кримського Причорномор’я. Тому, як стверджують експерти, після 1989 р. польські туристи здебільшого віддавали перевагу мандрям у протилежному напрямі³⁷.

Як бачимо, упродовж першого свого столітнього літопису туризм у цій країні пройшов два етапи. Перший – з кінця XIX ст. до початку Другої світової війни – розвивався в умовах ринкової економіки, а другий – в період ПНР – регламентувався державою і мав здебільшого ідеологічну складову. У посткомуністичній Польщі туристична сфера знову стала ринковою, а сам туризм набув все більше гуманістичних ознак.

¹ *Kulczycki Z. Zarys Historii turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 10 – 13.

² Там само. – S. 13.

³ Там само. – S. 34 – 36.

⁴ *Reczek W. Model organizacyjny turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 42 – 43.

⁵ Там само. – S. 42 – 43.

⁶ *Kulczycki Z. Zarys Historii turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 115.

⁷ Там само. – S. 90.

⁸ *Organizacja turystyki. Zagadnienia* // www.sciaga.pl/tekst/60457-61-organizacja_turystyki

⁹ *Козицький А.* Краєзнавчо-туристичне товариство “Плай” (1924 – 1939) // Вісник Львівського університету. Серія історія. – Вип.33. – Львів, 1993. – С. 161 – 168.

¹⁰ *Зварич М.* Топографія княжого Галича // *Наша Батьківщина.* – 1937. – Ч. 10. – С. 209 – 216.

¹¹ *Січинський В.* Яку будову найдено у Крилосі // *Наша Батьківщина.* – 1938. – Ч. 7-8. – С. 171-173.

¹² *Шурат С.* На руїнах катедри Осьмомисла // *Наша Батьківщина.* – 1937. – Ч. 9. – С. 181 – 187.

¹³ *Лев В.* До Манявського Скиту // *Наша Батьківщина.* – 1937. – Ч. 9. – С. 191 – 196.

¹⁴ *Цбінден Г.* Східні Карпати // *Наша Батьківщина.* – 1938. – Ч. 1. – С. 18 – 21; Ч.2. – С. 49 – 51.

¹⁵ *Хамула Б. В Чивчинських Горах* // *Наша Батьківщина.* – 1939. – Ч. 5. – С.124 – 128.

¹⁶ *Буркут на винайм* // *Наша Батьківщина.* – 1938. – Ч. 1. – С.23.

¹⁷ *Високогірська обсерваторія на Піп-Івані* // *Наша Батьківщина.* – 1938. – Ч. 1. – С. 22 – 23.

¹⁸ *В-ий І. А.* На Братківську // *Наша Батьківщина.* – 1939. – Ч. 4. – С. 102 – 107.

¹⁹ *Захист у Рафайловій* // *Наша Батьківщина.* – 1938. – Ч. 1. – С. 22.

²⁰ *Лев В.* Карпати в очах Придніпрянця // *Наша Батьківщина.* – 1939. – Ч. 4. – С. 96 – 101.

²¹ *Reczek W. Model organizacyjny turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 38 – 39.

²² *Енциклопедія Львова.* Т.1. – Львів, 2007. – С. 25 – 27.

²³ *Kulczycki Z. Zarys Historii turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 113.

²⁴ *Reczek W. Model organizacyjny turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 53

²⁵ Там само.

²⁶ *Історія Львова / Рекол. Я.Ісаєвич, М.Литвин, Ф.Стеблій.* Т.3. – Львів, 2007. – С.50.

²⁷ *Kulczycki Z. Zarys Historii turystyki w Polsce.* – Warszawa, 1977. – S. 92 – 93, 113

²⁸ Там само. – S.116 – 117, 118.

²⁹ *Mileska M. Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju.* – Warszawa, 1963. – S. 12-22

³⁰ Там само. – S. 100 – 101.

³¹ Там само. – S. 146 – 147.

³² *Reczek W.* Model organizacyjny turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 54, 60, 88–94, 146, 154 – 155; *Kulczycki Z.* Zarys Historii turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 187.

³³ *Kulczycki Z.* Zarys Historii turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 143.

³⁴ *Reczek W.* Model organizacyjny turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 54, 60, 88–94, 146, 154–155; *Kulczycki Z.* Zarys Historii turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 75, 77, 78, 94.

³⁵ *Kulczycki Z.* Zarys Historii turystyki w Polsce. – S. 132, 145.

³⁶ Там само. – S. 132.

³⁷ *Павліє В.* Польща не тільки для поляків // Дзеркало тижня. – 2005. – 26лютого – 4 березня.